

Metodologiset haasteet Venäjän tutkimuksessa

Tänä vuonna päättyvän Venäjän tutkimuksen huippuyksikön *Venäjän modernisaation valinnat* tutkijat kokoontuivat elokuussa 2017 pohtimaan metodologisia haasteita kesäsymposiumiin. Suomen Akatemian rahoittama huippuyksikkö on toiminut vuodesta 2012 Helsingin yliopiston Aleksanteri-instituutin koordinoimana.

Symposiumin aluksi huippuyksikön johtaja, professori Markku Kivinen korosti teoreettisen kontekstin ja hyvin rakennettujen hypoteesien tärkeyttä sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa. Akatemiattutkija Sanna Turoma painotti puolestaan sitä, että Venäjän yhteiskuntaa ja kulttuuria on tärkeä tutkia globaalissa kontekstissa osana monimutkaista vuorovaikutussuhteiden verkostoa, ei irrallisenä tutkimuskohteena tai jonkinlaisena jälkeenjääneenä versiona niin kutsutusta lännestä. Kaikkiaan aloituspaneelissa nousi esille ajatus siitä, että Venäjä-tutkimuksen tarkoitusta on aika määritellä uudelleen.

Aloituspaneelin jälkeen keskustelu jatkui Venäjä-tutkimuksen paradigmoja, käytäntöjä ja konteksteja käsittelevissä työryhmissä.

Paradigma-työryhmässä lähdettiin liikkeelle pohtimalla, missä määrin päivänpolitiikka ohjaa ja rajoittaa tutkijaa. Tällä hetkellä on selvästi aistittavissa, miten historia toistaa itseään, esimerkiksi kylmän sodan retoriikan paluun muodossa. Sillä on väistämättä vaikutusta tutkimusaiheiden valintaan ja vanhojen paradigmojen hyödyntämiseen tai hyödyntämättä jättämiseen. Kukapa olisi uskonut vielä vähän aikaa sitten, että Venäjä-teema voisi palata niin keskeiseksi osaksi USA:n (sisä)politiikkaa? Parhaimmassa tapauksessa tutkijat voivat auttaa hahmottamaan ja purkamaan yhteiskunnallisen uudisretoriikan kulttuurista logiikkaa. Silti tutkijalla on myös oma ideologinen suuntautuneisuutensa, joka vaikuttaa tutkimusasetelmiin vaikka tutkijan tulisikin pyrkiä säilyttämään etäisyys ja integriteetti. Kokonaisuutena tutkimuskenttämme on haastava juuri siinä, että se on niin ideologisesti väritetty, jopa jännitteinen.

Myös tieteen sisällä vallitsevat paradigmat voivat olla rajoittava tekijä: paradigmasta poikkeaminen voi saada tylyn vastaanoton, ja joskus valitut metodit jo rajaavat pois tietynlaiset kysymykset. Työryhmässä moni näki paradigma-käsitteen ylipäänsä rajoittavana oletusten ja kysymysten palettina. Tosin paradigmatkin voidaan jakaa taksonomisiin ja dynaamisiin eli jyrkkiin ja joustavampiin. Kaikissa paradigmoissa on ehkä ongelmansa, mutta silti ne jäsentävät keskustelu-

ja, halusimme sitä tai emme. Keskustelussa nousi myös esille aluetutkimuksen ja muiden oppialojen välisten paradigmojen suhde. Ensin mainittua ohjaavat alueeseen liittyvät ajankohtaiset ilmiöt, jälkimmäisissä huomio on kenties muunlaisissa, ajattomissa ja teoreettisemmissä kysymyksenasetteluissa. Monitieteisessä yhteisössä on hyvä pohtia myös näiden keskinäistä suhdetta.

Venäjä-tutkimuksen käytäntöihin liittyvässä Pragmatiikka-työryhmässä puhuttiin etenkin tutkimuskentälle pääsyyn ja turvallisuuteen liittyvistä kysymyksistä. Pääsystä tutkimusaineistojen pariin tutkijat ovat kokeneet haasteita niin maahanpääsyssä Venäjälle (viisumiasiat), informanttien tavoittamisessa kuin mahdollisuudessa kysyä ”isoja” kysymyksiä. Turvallisuus liittyy niin tutkijoiden omaan asemaan kenttätöissä, vaikkapa jos kyseessä on mielenosoituksen dokumentointi, kuin myös informanttien asemaan.

Työryhmässä kehiteltiin edellä mainittuihin asioihin ratkaisuehdotuksiksi muun muassa luovuutta erilaisten datalähteiden käytössä, yhteistä datapankkia sekä yhteistyön lisäämistä venäläisten tutkimuslaitosten kanssa: oikeanlaisten partnereiden kanssa pääsy kentälle helpottuu ja informanttien asemaa voidaan turvata. Yksi esiin nousseista ideoista oli, että käyttöä olisi Venäjän suuntaan toimivalle fasilitaattorille, missä roolisissa voisi toimia vaikkapa Aleksanteri-instituutti. Fasilitaattori hoitaisi tutkijoiden avuksi kootusti yhteyksiä ja tutkimusyhteistyöpyyntöjä venäläisiin tutkimuslaitoksiin.

Konteksti-työryhmän keskustelu tavoitti pienen alkukitkan myötä koko käsitteen monitasoisuuden ja haasteellisuuden Venäjä-tutkimuksessa. Ilmeinen, mutta erittäin hedelmällinen huomio liittyi juuri kontekstien skaaloihin; on henkilökohtaisia, institutionaalisia, kansallisia ja kansainvälisiä konteksteja. Nämä saattavat olla ristiriidassa keskenään. Tampereen yliopiston professori Tuomas Forsberg toi vahvasti esille tutkimusalan poliittisuuden painolastin, joka on muodostunut isoksi haasteeksi erityisesti kansainvälisten suhteiden tutkimuksen alalla vuoden 2014 jälkeen. Akateemiseen argumentointiin luonnostaan kuuluva kriittinen itsereflektio on tullut paikoin mahdottomaksi, sillä Venäjä-länsi-suhteiden äärimmäinen politisoituminen on johtanut analyttisen vertaisarvion joutumiseen polarisoituneiden ennakoasenteiden uhriksi: tutkija on näkökulmineen joko epäilyttävä puutiniisti tai periaatteellinen russofobi.

Tämä asetelma korostuu kiistatta tieteenalalehtien kontekstissa, jossa Venäjä on yksi tutkimuskohde muiden joukossa, ja jonka kontekstuaalinen asema väistämättä muodostuu globaalin valtavirtajulkisuuden kautta. Venäjään keskittyvässä aluetutkimuksessa tämä ei ole yhtä polttava ongelma, joskin sielläkin vaikuttaa Ukrainan kriisi ja sota.

Hieman kyyninen, joskin kiistaton tiedepoliittinen ja kansallinen konteksti tutkimukselle on myös se, että Suomen Venäjä-tutkijat hyötyvät Venäjän ”epänormaaliudesta” maantieteellisen asemansa vuoksi. Muiden alojen tutkijat, ennen kaikkea aluetutkijat, voivat syystäkin tuntea kateutta Venäjä-tutkijoita kohtaan, sillä tutkimuskohteemme yhteiskunnallista relevanssia ei tarvitse erikseen perustella. Tämä on konteksti, jota tieteen rahoittajat alleviivaavat yhä useammin. Vastaavasti ulkomaiset kollegat joutuvat kovempiin resurssikamppailuihin perustellesaan Venäjän tärkeyttä. Keskustelua herätti myös alamme tulevaisuus nykykontekstien tilanteessa. Ehkä nykytilanne motivoi kriittisen ja etäisyyttä ottavan aluetutkimuksen tekemisen tärkeyttä seuraaville tutkijasukupolville, jotka voivat vuorostaan purkaa nyt vallalla olevia politisoituneita alkuoletuksia.

Työryhmien yhteisessä loppukeskustelussa nousi esille ajatus laatia lista kysymyksistä, joihin haluaisimme perehtyä, mutta syystä tai toisesta emme voi. Erityisesti opiskelijoita kiinnostavat usein vaikeasti tutkittavat ihmisoikeuksiin, sananvapauteen ja rikollisuuteen liittyvät teemat. Toisaalta negatiivisiin aiheisiin keskittyminen on myös poliittinen valinta. Tietyissä konteksteissa myönteisten asioiden esiin nostaminen tai pyrkimys objektiivisuuteen voikin olla radikaalia tai jopa paradigman vastaista. Globalisoituvassa maailmassa, jota määrittää toisaalta informaation ja tutkittavan datan runsaus ja toisaalta tiedon ääreen pääsemisen sääntely, Venäjä-tutkijoille ensisijaista on yhteydenpito ja verkostoituminen. Työryhmätyöskentelyn lopputulemaksi nousi, että tutkijoiden täytyy olla valmiita ennakkoluulottomaan ja monipuoliseen yhteistyöhön, jakamaan tietoa ja aineistoja, sekä avaamaan tutkimusprosessejaan ja metodologiaansa yhteiseen tarkasteluun.

Ira Österberg
Jussi Lassila
Katja Lehtisaari